Володимир ПАВЛІКОВ,
доктор технічних наук, професор,
проректор з наукової роботи Національного аерокосмічного університету ім. М.Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», Харків, Україна
e-mail: v.pavlikov@khai.edu
ORCID: 0000-0002-6370-1758

Наталія ФІЛІПЕНКО,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри права гуманітарно-правового факультету Національного аерокосмічного університету ім. М.Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», Харків, Україна
e-mail: n.filipenko@khai.edu
ORCID: 0000-0001-9469-3650

Сергій ЛУКАШЕВИЧ,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри права гуманітарно-правового факультету Національного аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», Харків, Україна
e-mail: s.lukashevych@khai.edu
ORCID: 0000-0001-8386-6237

DOI: https://doi.org/10.32620/pls.2024.5.15

СТРАТЕГІЧНИЙ АНАЛІЗ РИЗИКІВ У ВИЩІЙ ОСВІТІ: ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНИХ МЕХАНІЗМІВ РЕАГУВАННЯ ТА ЗАПОБІГАННЯ

Анотація. *У тезах узагальнено актуальні наукові підходи до визначення сутності та форм прояву ризиків у сфері вищої освіти. Систематизовано та виокремлено зовнішні й внутрішні ризики освітньої діяльності. Детально проаналізовано систему зовнішніх ризиків і запропоновано шляхи їх подолання. Розроблено алгоритм стратегічного аналізу та планування ризиків у закладах вищої освіти.*

Ключові слова: *ризики, стратегічне планування, стратегічне управління, управління ризиками, заклади вищої освіти.*

Сучасний світ стикається зі зростанням невизначеності під впливом таких глобальних викликів, як процеси глобалізації, активне впровадження інформаційно-комунікаційних технологій та їх поширення у всі сфери суспільного життя. Цифрова революція, як фактор динамічного розвитку суспільства, сприяла створенню цифрової економіки формуванню основ цифрового права, новій конфігурації суспільних відносин через використання Інтернету, соціальних мереж та інших інформаційно-комунікаційних технологій [12]. У цих умовах система вищої освіти, яка є не лише важливим елементом національної економіки, але й критичною складовою соціального розвитку, що забезпечує національну безпеку, також зазнає значного впливу.

Основні інститути системи вищої освіти – заклади вищої освіти – ведуть свою діяльність в умовах постійного збільшення як внутрішніх, так і зовнішніх ризиків. Реагування на ці виклики вимагає ґрунтовного аналізу та розуміння всіх можливих ризиків. Особливість освітніх ризиків полягає в тому, що вони не завжди призводять до негайних фінансових втрат, але можуть мати довготривалі наслідки, проявляючись у вигляді уповільнення розвитку системи освіти, зниження її конкурентоспроможності або втрати потенційних інвестицій у людський капітал.

Як зазначають фахівці [13], виклики, що стоять сьогодні перед вітчизняною вищою освітою, є

[12] Filipenko, N., Lukashevych, S., Andrieieva, O., Ivanović, A. (2024). Application of Artificial Intelligence and Information and Communication Technologies: Socio-Ethical Problems (Review Article). Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. Вип. 1 (34). С. 12—41. С. 13. DOI: https://doi.org/10.32353/khrife.1.2024.02 URL: https://khrife-journal.org/index.php/journal/article/view/592

[13] Каленюк І. С., Куклін О. В., Ямковий В. А. (2015) Сучасні ризики розвитку вищої освіти в Україні. "Економіка України". 2 (639). С. 70-82. http://csbc.edu.ua/biblio/documents/186.pdf. С .72.

серйозними і визначаються як загальносвітовими тенденціями, так і специфічними умовами нашого життя. Освітні ризики – це виклики або загрози для функціонування і розвитку системи освіти такого ступеня, що вони можуть спричинити значні втрати. Економічними втратами в освіті можуть стати вивільнення істотної частини висококваліфікованого персоналу; закриття навчальних закладів; втрата контингенту; скорочення або втрата фінансових ресурсів. Серйозними можуть бути також соціальні втрати (посилення процесів соціальної селекції та послаблення функції соціальної мобільності, значні диспропорції на ринку праці – безробіття серед висококваліфікованих працівників і низький рівень оплати праці), педагогічні втрати (неефективність навчальних технологій, недостатній рівень загальної освіченості або компетентності випускників), політичні втрати (відсутність престижу національної системи освіти через її неефективність або корумпованість, низькі показники цієї системи в рейтингах, її непривабливість для іноземних студентів) тощо.

В сучасних умовах розвитку навчальних закладів стратегічне планування розглядають як комплекс процедур і рішень, що формують стратегію закладу для досягнення його ключових цілей. Реалізацію цієї стратегії можна поділити на два етапи. Перший етап – стратегічне планування, що включає розробку основної стратегії та додаткових функціональних стратегій і проєктів. Другий етап – стратегічне управління, яке передбачає реалізацію стратегії в часі, її адаптацію до нових обставин та потреб.

Стратегії повинні мати ієрархічну структуру, причому рівні стратегії та їх складність відрізняються залежно від типу й масштабу навчального закладу. Стратегія розвитку закладу може бути описана як довгостроковий план, що містить низку рішень стосовно вибору напрямів розвитку, формування основних цілей та моделі дій для реалізації його потенціалу. Це забезпечує створення сприятливих внутрішніх і зовнішніх умов для проходження ключових етапів розвитку.

Розвиток навчального закладу є безперервним процесом, і потреба в змінах з'являється з часом, незалежно від обраної парадигми управління чи ідеології. Проте ефективність роботи закладу та його стійкість значною мірою залежать від того, як будуть впроваджені ці зміни, а також від здатності враховувати можливі ризики на кожному етапі.

Єдиної стратегії для всіх загальноосвітніх закладів не існує. Кожен заклад є унікальним, навіть якщо він має спільний профіль з іншими, адже його стратегія формується з урахуванням специфічних умов: рівня попиту, потенціалу, динаміки розвитку, особливостей конкурентного середовища, якості та особливостей освітніх послуг, соціального середовища, а також багатьох інших факторів, що впливають на його функціонування.

Науковці традиційно виділяють три типи планування в освіті [14]: тактичне, оперативне та перспективне. Стратегічне планування є фундаментальною основою, на якій будується вся система управлінських функцій навчального закладу, а також формує функціональну структуру системи управління.

Ефективне управління навчальним закладом як суб'єктом ринку неможливе без здатності керівників враховувати ризики у процесі управління. Це означає, що для забезпечення стабільного розвитку важливо не лише планувати діяльність, але й оцінювати можливі виклики та ризики, здатні вплинути на досягнення цілей закладу.

Підготовка програми розвитку навчального закладу є складним і багатогранним процесом. Програма розвитку – це не просто план діяльності на найближчі п’ять років, а стратегічний документ, що відображає бажану модель закладу в майбутньому. Вона містить не лише визначення послідовних дій і заходів, а й сприяє організації перспективної та поточної діяльності закладу. Програма включає оцінку початкового стану, а також окремих його підсистем, визначаючи основні цілі та напрями для досягнення бажаного результату.

Стратегічний аналіз ризиків є важливим етапом, який враховує специфіку планування. Він має особливе значення, оскільки стратегічні плани розраховані на тривалий період, протягом якого можуть виникнути непередбачувані фактори. У процесі реалізації стратегії бере участь багато осіб, кожен з яких вносить свій вклад у досягнення спільних цілей, що підвищує ризики відхилень від запланованого курсу. Динамічні зміни у зовнішньому середовищі, як і цілі учасників, також ускладнюють аналіз, оскільки вплив ризиків відбувається не поступово, а через взаємодію багатьох факторів.

Таким чином, програма розвитку закладу освіти є важливим інструментом для організації стійкого і послідовного розвитку, що вимагає глибокого розуміння як внутрішніх, так і зовнішніх ризиків та їхньої можливості впливати на досягнення основних стратегічних цілей.

При аналізі ризиків навчального закладу доцільно враховувати основні джерела ризиків, оцінювати ймовірність недосягнення очікуваних результатів, пов’язаних із цими ризиками, та визначати дії, що можуть мінімізувати труднощі, пов'язані з їхнім подоланням. У більшості випадків усі види ризиків взаємопов’язані, що ускладнює

[14] Див. докладніше: Сороко С. І., Козоріз Л. О. Виявлення та оцінка ризиків у сфері надання освітніх послуг закладами вищої освіти // Наукові праці НДФІ. 2018. No 4. С. 59-78. DOI: https://doi.org/10.33763/npndfi2018.04.059;
Каленюк І. С., Куклін О. В., Ямковий В. А. Сучасні ризики розвитку вищої освіти в Україні. Економіка України. 2015. No 2. С. 70–83; Vitālijs Rakstiņš, Karina Palkova, Lidija Juļa and Natalia Filipenko (2024) Improving cybersecurity measures in academic institutions to reduce the risk of foreign influence. Socrates. Rīga Stradiņš University Faculty of Law Electronic Scientific Journal of Law. Volume 2024 (2024): Issue 1-29 (September 2024). P. 75 – 79. https://doi.org/10.25143/socr.29.2024.2.75-79.

вибір методів для їх аналізу. Індивідуальні ризики з окремим характером впливу зустрічаються рідко. Традиційно ризики навчального закладу поділяються на три основні категорії: ризики зовнішнього середовища, внутрішні ризики (або специфічні для закладу) та ризики, пов'язані з конкретними проектами, стратегіями або продуктами.

Управління ризиками – це процес прийняття рішень з урахуванням ризиків, які можуть вплинути на діяльність закладу освіти. Суб'єктом управління ризиками виступає керівний персонал закладу, який за допомогою відповідних методів і засобів намагається зменшити негативний вплив ризиків на роботу закладу. Об'єктом управління є ризики, що виникають у процесі діяльності закладу, його взаємовідносин з партнерами, а також ризики, пов'язані з факторами нестабільного зовнішнього середовища, які можуть призвести до втрати існуючих або потенційних активів.

Висновки. Ризики є на всіх етапах стратегічного планування та реалізації стратегії розвитку навчального закладу. Вони відрізняються за місцем і часом виникнення, рівнем впливу та поєднанням зовнішніх і внутрішніх чинників, що впливають на чутливість закладу до цих ризиків. Тому, при розробці стратегічного плану важливо враховувати ризики, пов'язані з діями конкретних учасників процесу планування, щоб мінімізувати можливі наслідки відхилення від плану.

Впровадження системи управління ризиками дозволяє значно зменшити негативний вплив ризиків як на навчально-виховну, так і на фінансово-господарську діяльність навчального закладу. Завдяки цьому підходу можна оперативно реагувати на можливі виклики, зберігаючи стабільність у досягненні освітніх та фінансових цілей, а також ефективно розподіляти ресурси для покращення якості освіти та оптимізації навчального процесу. Це також допомагає створювати умови для стійкого розвитку та адаптивності навчального закладу в умовах змін і ризиків сучасного середовища. Важливим аспектом управління ризиками є підготовка управлінського персоналу до швидкого виявлення потенційних загроз, їхньої своєчасної оцінки та розробки ефективних планів дій. Такий підхід сприяє підвищенню конкурентоспроможності закладу на ринку освітніх послуг, зміцненню його репутації та надійності, а також підтримує процес досягнення стратегічних цілей закладу в умовах невизначеності.

Бібліографічні посилання

1. Filipenko, N., Lukashevych, S., Andrieieva, O., Ivanović, A. (2024). Application of Artificial Intelligence and Information and Communication Technologies: Socio-Ethical Problems (Review Article). Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. Вип. 1 (34). С. 12—41. С. 13. DOI: https://doi.org/10.32353/khrife.1.2024.02 URL: https://khrife-journal.org/index.php/journal/article/view/592

2. Vitālijs Rakstiņš, Karina Palkova, Lidija Juļa and Natalia Filipenko (2024) Improving cybersecurity measures in academic institutions to reduce the risk of foreign influence. Socrates. Rīga Stradiņš University Faculty of Law Electronic Scientific Journal of Law. Volume 2024 (2024): Issue 1-29 (September 2024). P. 75 – 79. https://doi.org/10.25143/socr.29.2024.2.75-79.

3. Каленюк І. С., Куклін О. В., Ямковий В. А. (2015) Сучасні ризики розвитку вищої освіти в Україні. "Економіка України". 2 (639). С. 70-82. URL: http://csbc.edu.ua/biblio/documents/186.pdf

4. Каленюк І. С., Куклін О. В., Ямковий В. А. Сучасні ризики розвитку вищої освіти в Україні. Економіка України. 2015. No 2. С. 70–83.

5. Сороко С. І., Козоріз Л. О. Виявлення та оцінка ризиків у сфері надання освітніх послуг закладами вищої освіти // Наукові праці НДФІ. 2018. No 4. С. 59-78. DOI: https://doi.org/10.33763/npndfi2018.04.059.

Зразок для цитування:

Павліков В., Філіпенко Н., Лукашевич С. Стратегічний аналіз ризиків у вищій освіті: формування ефективних механізмів реагування та запобігання. Пропілеї права та безпеки: наук. журнал. Національний аерокосмічний університет ім. М.Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», 2024. № 5. С. 57-59. DOI: https://doi.org/10.32620/pls.2024.5.15.